

Bladen maken zonder Mondriaan
Symposium 'De toekomst van het kunsthistorisch tijdschrift'

Marieke Jooren

'Een tijdschrift is een podium voor reflectie, dat open en sprankelend moet zijn, het is een katalysator voor de vorming van theorie en uitkristallisatie van kennis.' Met deze woorden opende kunsterica Tineke Reijnders het symposium 'De toekomst van het kunsthistorische tijdschrift', dat op initiatief van de Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis (OSK) en de Association Internationale des Critiques d'Art (AICA) op 22 februari 2008 plaatsvond in het Van Gogh Museum. Een bijzondere bijeenkomst, in die zin dat bladenmakers in tegenstelling tot wetenschappers het niet gewoon zijn samen te komen om over hun vak van gedachten te wisselen; de opheffing van *jongHolland* vorig jaar vormde de aanleiding voor de middag. Momenteel is een denktank van jonge kunsthistorici naar aanleiding van een enquête (waarvan de uitkomst tijdens de bijeenkomst werd gepresenteerd) in samenspraak met de Mondriaan Stichting aan het bekijken hoe *jongHolland* een doorstart kan maken. Doel van de bijeenkomst was te onderzoeken of er behoefte is aan een wetenschappelijk kunsthistorisch tijdschrift voor moderne en hedendaagse kunst en zo ja, welke vorm zo'n tijdschrift dan zou moeten hebben. Om hier antwoord op te kunnen geven waren voor het symposium behalve vertegenwoordigers van verschillende typen kunsttijdschriften ook academici en kunsterici uitgenodigd om te spreken. Essentiële aspecten als inhoud, publiek en financiering maar ook taalgebied en vorm (papier of digitaal) kwamen gedurende vier uur uitgebreid aan bod. Hoewel de titel anders suggereerde, richtten de voordrachten zich voornamelijk op het heden en waren ze weliswaar informatief maar vaak meer inventariserend dan problematiserend van aard. De bijeenkomst gaf hierdoor een mooi beeld van wat er momenteel gebeurt op het gebied van kunsttijdschriften.

Het programma van de bijeenkomst was opgebouwd rondom een drietal tegenstellingen, waaraan telkens twee sprekers van specifieke tijdschriften werden 'opgehangen': instituut (*Van Gogh Studies*) versus onafhankelijk (*De Witte Raaf*), publiek (*Museumtijdschrift*) versus specialistisch (*Metropolis M*) en papier (*Burlington*) versus digitaal (Erik van Tuijn, lid van *jongHolland* denktank en secretaris OSK). Hoewel veelbelovend op papier, gaven de meeste sprekers aan zich niet te kunnen vinden in de gesuggereerde tegenstelling, waarop ze vervolgens naar eigen inzicht invulling gaven aan de toegewezen vijftien minuten spreektijd. De beoogde coherentie ging hierdoor enigszins verloren waardoor de discussies die na elke tegenstelling waren ingepland soms wat geforceerd en obligaat aandeden. Toch was de informatie die kwam bovendrijven op zich interessant en ook vanuit het publiek werden, los van de vooropgezette tegenstellingen, kritische vragen gesteld.

Instituut versus onafhankelijk

Tijdens de eerste sessie stond de tegenstelling 'instituut versus onafhankelijk' centraal. Universitair docent Rachel Esner sprak namens het in 2007 door het Van Gogh Museum opgerichte en gefinancierde *Van Gogh Studies*, dat een internationaal podium biedt voor wetenschappelijke publicaties over negentiende-eeuwse kunst. Het is de opvolger van *Van Gogh Journal*, dat qua opzet veel meer naar binnen gericht was: de auteurs waren medewerkers van het museum en de onderwerpen werden ontleend aan de museumcollectie.

Redactie en auteurs van *Van Gogh Studies* bestaan daarentegen uit negentiende eeuw specialisten uit binnen- en buitenland, uit museum- en universiteitswereld. De band met een instituut (het Van Gogh Museum) beschouwt Esner als iets zeer positiefs: de naam en het netwerk van het museum maken dat het tijdschrift van de grond komt en daadwerkelijk iets kan bijdragen aan de kunsthistorische wetenschap.

Esners 'tegenhanger' was Dirk Pültau, hoofdredacteur van het Vlaamse *De Witte Raaf*. Aan de hand van een casus over het tijdschrift *AS* dat onlangs 'op corrupte wijze' werd ingelijfd bij het internationale *Afterall* verdedigde Pültau met gevoel voor dramatiek het belang van onafhankelijkheid voor *De Witte Raaf*. Een onafhankelijke redactie kan zowel mainstream onderwerpen kritisch belichten alsook ondergesneeuwde thema's onder de aandacht brengen.

Tijdens de discussie bleek de mate van onafhankelijkheid niet het meest interessante verschil tussen de twee tijdschriften te zijn. Qua doelgroep verschillen de twee veel duidelijker: terwijl *De Witte Raaf* zich op een breed publiek richt en geen gespecialiseerde redactie heeft, is *Van Gogh Studies* een echt vakblad dat werkt op basis van *peer review*. Toch heeft ook *De Witte Raaf* de naam erg kritisch en niet erg toegankelijk te zijn en heeft het blad moeite jonge essayisten te vinden.

De hang naar actualiteit

Het lezerspubliek was de spil van de tweede sessie waarbij Din Pieters (hoofdredacteur *Museumtijdschrift*) en Domeniek Ruyters (hoofdredacteur *Metropolis M*) tegenover elkaar stonden. Te weinig kunsthistorici hebben interesse voor het schrijven van kortere, populair-wetenschappelijke artikelen, zo stelde Pieters als drijvende kracht achter een succesvol publieksblad. Dat vindt zij jammer omdat er veel vraag is naar special interest tijdschriften. Daarom suggereerde ze *jongHolland* te profileren als breed toegankelijk kunsttijdschrift; opmerkelijk genoeg noemde Pieters in dit kader geen bladen als *Kunstbeeld* of *Kunstschrift*, die reeds een dergelijke functie vervullen. Het is de vraag of er behoefte is aan nog een dergelijk blad. Ruyters merkte bij de discussie op dat hij zijn *Metropolis M* niet als specialistisch ziet en daarom ook niet als tegenovergesteld aan *Museumtijdschrift*: *Metropolis M* is zich enige jaren geleden meer op de actualiteit gaan richten om succesvoller te worden bij een breder publiek, al is het blad hierin minder volgend dan *Museumtijdschrift*. De mate van actueel zijn schijnt tegenwoordig een belangrijke factor voor het bestaansrecht van een tijdschrift te zijn. De Mondriaan Stichting ondersteunt zelfs alleen die tijdschriften die 'bijdragen aan de ontwikkeling van en gedachtevorming over de hedendaagse beeldende kunst en vormgeving'. Daarom werd de geldkraan van *jongHolland* stopgezet en ontvangt *Metropolis M* nog wel subsidie van de Mondriaan Stichting.

Feitelijk worden kunstkritiek (opiniërend) en kunstgeschiedenis (bespiegeland) hiermee over een kam geschoren. Ook het symposium zelf maakte zich 'schuldig' aan deze begripsvervaging en het was merkwaardig dat hierop nauwelijks werd ingegaan na een kritische opmerking hierover vanuit het publiek. Immers, het onderkennen en behouden van het verschil tussen kunstkritiek en kunstgeschiedenis is van wezenlijk belang voor een gemêleerd kunsttijdschriftenlandschap. Een dergelijk fundamentele kwestie had hoog op de agenda van een bijeenkomst met de titel 'De toekomst van het *kunsthistorisch* tijdschrift' moeten staan. Jammer ook op dit punt was dat juist de tijdschriften die een mogelijk alternatief podium voor (een deel van de) *jongHolland* auteurs zouden kunnen bieden (namelijk de bladen verbonden aan de verschillende opleidingen kunstgeschiedenis: *Kunstlicht*, *Simulacrum*, *Desipientia*) niet aan het woord kwamen. De reden hiervoor was, paradoxaal genoeg, dat deze bladen volgens Wesseling 'onderling niet markant verschillen'.

Spreiding van fondsen

De subsidiëring van *Metropolis M* door de Mondriaan Stichting lokte uit tot discussie over de afhankelijkheid van fondsen. Het maken van een kunsttijdschrift is geen lucratieve business en dus zijn fondsen noodzakelijk om de kosten te kunnen dekken. Echter, om te voorkomen dat een fonds een machtspositie kan innemen ten aanzien van een tijdschrift (en in het ergste geval over het lot beschikt van de gesubsidieerde partij) is het belangrijk dat de verhouding fondsen/zelf gegenereerde inkomsten gezond is. Dit punt werd verdedigd door Bart Cornelis van de *Burlington Magazine*, die tijdens de derde sessie sprak. De *Burlington* is zowel kunsthistorisch verantwoord, visueel aantrekkelijk (de glossy onder de kunsttijdschriften) en financieel kerngezond. Los van aanzienlijke abonnements- en advertentie-inkomsten wordt het tijdschrift financieel gesteund door veel verschillende fondsen en instellingen. De vanzelfsprekendheid van deze spreiding van fondsen werd door vele aanwezigen beaamd. En, ook niet geheel onbelangrijk: zoek fondsen die jouw ideeën willen ondersteunen in plaats van fondsen die jou hun ideeën opleggen. Dit leverde de nodige discrepantie op tussen het *jongHolland*-front en de sprekers van de levende, ‘zelfbedruipende’ tijdschriften.

Bereik: digi-/Engelstalig

De voornaamste ‘concessie’ die *jongHolland* bereid is te doen om subsidie te krijgen is de overstap te maken van papier naar digitaal. Op die manier bespaar je immers druk- en distributiekosten en tevens maak je het blad voor een groter publiek toegankelijk, mits de artikelen in het Engels gepubliceerd worden. Binnen de bètawetenschappen is het al jaren de meest erkende publicatiemethode, zo stelde Erik van Tuijn – een nogal kromme vergelijking aangezien de kunsthistorie in tegenstelling tot bijvoorbeeld de geneeskunde niet zo snel veroudert. Op het gebied van kunst zie je steeds meer bladen die hun artikelen behalve op papier ook via het internet toegankelijk maken (bijvoorbeeld *De Witte Raaf*) en verschillende instanties (waaronder universiteitsbibliotheken) ontwikkelen al digitale archieven zodat de houdbaarheid van een digitale publicatie verzekerd kan worden. Volgens de denktank is digitaal dus zelfs een pré en heeft dit niets met concessies te maken.

Opvallend genoeg vinden de meeste levende kunsttijdschriften digitaal alleen een optie als aanvulling op het papieren tijdschrift. Bart Cornelis van de *Burlington* noemde daarvoor de kwaliteit van de afbeeldingen als belangrijkste reden omdat een drukproces controleerbaar is en het internet niet. Daarnaast wordt een digitale publicatie volgens Rachel Esner binnen de culturele tak van de academische wereld niet als publicatie gerekend. Dit is een funest mentaliteitsprobleem zolang het credo ‘publish or perish’ geldt.

Waar Esner zich wel in kon vinden was het idee het bereik van *jongHolland* uit te breiden door de artikelen in het Engels te publiceren. Vanwege de hoge mate van specialisme móet ‘haar’ tijdschrift *Van Gogh Studies* wel in het Engels verschijnen om bestaansrecht te hebben. Maar volgens Esner zou ieder tijdschrift met wetenschappelijke aspiraties moeten overstappen op Engels zodat de kunsthistorische wetenschap minder gedomineerd wordt door Engeland en Amerika. In het verlengde hiervan gaf Domeniek Ruyters aan dat *Metropolis M* tegenwoordig Engelse samenvattingen van de artikelen plaatst. Din Pieters vroeg zich af of het ‘verengelsen’ de moeite loont. Terecht denk ik, want je moet in het buitenland wel geïnteresseerde lezers vinden terwijl de concurrentie op het gebied van kunsttijdschriften buiten de Nederlandse grenzen groot is. Dit bleek ook uit de voordracht van hoogleraar Deborah Cherry waarin zij bekende en onbekende kunsttijdschriften uit de hele wereld onder

de aandacht bracht. Vele daarvan zijn in Nederland niet te verkrijgen, terwijl ze zeker de moeite van het lezen waard zijn: digitaal zou uitkomst kunnen bieden voor al die tijdschriften die voor de papieren uitgave niet de juiste distributiekanaalen kunnen vinden.

Mijns inziens zijn er nog enkele belangrijke argumenten tegen digitaal te bedenken, die echter niet of nauwelijks tijdens het symposium ter sprake kwamen. Zo werd er een beetje gekscherend gedaan over de ‘mooie boeken fetisj’ van kunsthistorici, oftewel het feit dat men simpelweg graag een mooi papieren blad wil hebben dat je na het lezen in de boekenkast zet om te bewaren en nog eens te kunnen herlezen. Dit argument weegt denk ik zwaarder dan tijdens het symposium naar voren kwam en lijkt me ook volkomen legitiem. Daarbij kan je je afvragen of digitaal wel zo gewenst is vanuit inhoudelijk oogpunt: de thematische eenheid die een papieren tijdschrift kan creëren zal digitaal makkelijk verloren gaan. Ten eerste omdat de noodzaak tot eenheid er niet is: op het internet word je niet gedwongen een blad met kop en staart te presenteren maar kun je als redactie continu artikelen toevoegen. Ten tweede zullen lezers op het internet meer gericht naar een bepaald artikel zoeken en niet zo gauw gaan ‘rondsnoeven’ en een heel blad gaan lezen, niet in de laatste plaats omdat een beeldscherm daartoe niet uitnodigt. Met een digitaal tijdschrift (zonder papieren metgezel) ben je daarom vooral de gerichte onderzoeker van dienst en niet de algemeen geïnteresseerde, al dan niet kunsthistorisch onderlegde, lezer. Dat hoeft op zich niet erg te zijn, zolang het een bewuste keuze is.

Toekomst(muziek)

Al met al was het een nuttige, informatieve en interessante bijeenkomst. Nederlandse bladenmakers kennen het klappen van de zweep en zijn tevreden met de positie van hun tijdschrift. Ingrijpende veranderingen zoals digitalisering lijken vooralsnog toekomstmuziek voor de op het symposium vertegenwoordigde tijdschriften. Of er behoefte is aan een doorstart van *jongHolland*? Uit de gepresenteerde enquête-uitslag bleek van wel, al werd het trekken van gefundeerde conclusies naar aanleiding van de bijeenkomst eigenlijk in het midden gelaten. Het slotwoord van kunstcritica Tineke Reijnders was een, met het oog op al het voorgaande, beetje naïeve oproep aan de aanwezigen om de Mondriaan Stichting te overtuigen van het bestaansrecht van *jongHolland*. Hopelijk heeft de denktank wel begrepen dat je zonder Mondriaan juist heel goed bladen kunt maken.